

Analysis of Mouse & Cat Mock Heroic Stories by Obaid Zakani and Sheikh Bahaie with an Emphasis on the Adolescent Readers

Pariya Ansari¹, Shahin Ojagh Alizadeh^{2}, Ghadam Ali Sarami³*

Recived:3/3/2024

Accepted: 13/10/2024

Abstract

Mock-heroic, as one of the most important types of parody, uses completely different elements of epic and humor to express a single goal in a creative text format. In this type, with the help of inverting the content and form of the noble epic and combining humor and epic discourses, the dissonance between the subject and the style of a work is achieved in a satirical format, with the help of inconsistency. A subject that can have a higher effect on meeting the needs of the teenage readers by emphasizing their growth characteristics and attract more of this special class to literature compared to other undesirable cultural options. One of the most well-known titles of the mock-heroic is the symbolic confrontation between the Mouse and the Cat, which is undoubtedly the most famous in Persian works written by Obaid Zakani and Sheikh Bahaie. In this research, a comparative analysis of these two works for teenagers is presented using the content analysis of story elements. This study has been done by using the identified teenage

1. PhD student, Faculty of Persian Language and Literature, Islamic Azad University, Roudehen Branch, Tehran, Iran, Email: st.p_ansari@riau.ac.ir

ORCID: [0000000165641704](https://orcid.org/0000000165641704)

2. Corresponding Author), Assistant Professor, Faculty of Persian Language and Literature, Islamic Azad University, Roudehen Branch, Tehran, Iran, Email: alizade@riau.ac.ir ORCID: [000000023421546X](https://orcid.org/000000023421546X)

3. Associate Professor, Faculty of Persian Language and Literature, Islamic Azad University, Zanzan Branch, Iran, Email: gsarami@gmail.com

ORCID: [0000000238269748](https://orcid.org/0000000238269748)

Copyright© 2025, the Authors | Publishing Rights, ASP. This open-access article is published under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License which permits Share (copy and redistribute the material in any medium or format) and Adapt (remix, transform, and build upon the material) under the Attribution-NonCommercial terms

humor indicators resulting from discursive and semantic inconsistency of humor. Based on this, the differences and similarities of these famous writers in dealing with a single genre using the weighted-sum method have been identified as one of the well-known multi-criteria decision making methods. The results show that the work of Sheikh Bahaie's Cat and Mouse gets a higher score of teenage humor indicators such as humiliation, simile to animals, anagram of things, idiotism and sarcasm.

Keywords: *mock-heroic, cat and mouse, Obeid Zakani, Sheikh Bahaie, adolescent.*

1, Introduction

A review of research on the mock-heroic in Persian literature indicates that this literary form has received limited attention, particularly regarding its potential for reading and adaptation by adolescents. Therefore, it is essential to outline the main criteria for humor and the evaluation process of humorous works comprehensively and practically, grounded in prevailing theories of humor. Additionally, this research highlights the qualities that make humorous works appealing to a specific adolescent audience, who are transitioning from childhood to adulthood. Understanding these qualities requires recognizing the developmental characteristics of this age group, while also considering the factors that draw teenagers to Iranian literature compared to other cultural options available in today's noisy environment. This study approached the topic with an emphasis on content criteria and offered a fresh perspective.

Using this developed framework, a comparative analysis of the mock-heroic "Mouse and Cat" by Obaid Zakani and Sheikh Bahai has been conducted. The results of this comparative study are interpreted and analyzed, providing insights that can be beneficial for writers focused on rewriting and creating humor, particularly in ways that resonate with adolescent audiences.

Research questions: What are the humor potentials of mock-heroic in adolescent literature? Additionally, how are the indicators of humor assessed in the symbolic conflict between the mouse and the cat in the well-known Persian works of Obaid Zakani and Sheikh Bahai?.

2. Literature Review

A review of research on the mock heroic in Persian literature reveals that this literary genre has received less attention, particularly regarding its reading and rewriting potential among adolescents. Notable independent researches on this topic include "A Study of the Mock Epic Genre in Persian" (Mohammadi and Taslim Jahromi, 2014) and "The Mock Heroic" (Qasemzadeh, 2013), both of which examine Persian mock epics based on factors such as age, volume, format, language, and expression.

Recent studies have also provided case analyses and comparative evaluations of prominent mock epics. For instance, Nemati and Sattari (2018) analyzed the use of satire in three poetic ridiculous epics: "The Mouse and the Cat," "Mozafar and Boghra," and "Souf and Kamkha," focusing on discursive and semantic inconsistencies. Arabnejad et al. (2018) conducted a comparative study of "The Mouse and the Cat" and "The Rape of the Hair," emphasizing structural and content analyses of these works.

Furthermore, Nasr Esfahani and Pouremad (2018) identified a gap in comparative research on ridiculous epics and cotton hero novels. They analyzed the ridiculous epic genre in children's and adolescent literature, referencing two selected works by Mohammad Reza Shams, "Tanbol Pahlevan" (2008) and "Pahlevan Panbe" (2008). Their study proposed methods for adapting the genre for children's literature, including the use of satire, illustrations, language updates, the addition of sub-sections, and employing theories related to experience and innocence.

Dashti (2018) also conducted an educational analysis of humor creation in children's stories, using the works "No! Very Very Smart" by Ghadir Mohseni (2018) and "Piyechieh Stories" by Tahereh Ebod (2016), employing interview and content analysis methods.

While these studies provide valuable insights, there is a need for a systematic framework to explain the content criteria for humor through the lens of critical discourse analysis. This framework would integrate relevant theories of humor and outline the main criteria for creating humor, as well as the processes for evaluating these elements in humorous works. Additionally, it highlights the potential to engage a

specific adolescent audience that is transitioning from childhood to adulthood

3. Methodology

The research method involved analyzing seven key indicators identified as a result of discursive and semantic inconsistencies in adolescent humor. These indicators were derived from the examination of prominent linguistic theorists on humor, such as Ruskin, Greimas, Fonagy, and Liu, as well as an analysis of major non-linguistic theories of humor, including superiority, incongruity, liberation, divinity, and play. It was also emphasized that caution should be exercised when applying humor theories based on Persian data.

To demonstrate the practical application of these identified indicators, a comparative evaluation and content analysis were conducted on the symbolic confrontation between the mouse and the cat in two well-known Persian works by Obaid Zakani and Sheikh Bahai. For this analysis, the weighted simple sum method was employed, which is a significant multi-criteria decision-making approach. Each of these literary works was treated as a decision-making option, while the seven indicators served as the decision matrix. Additionally, the weighting of the decision-making criteria was performed using the entropy method.

This analysis allowed for a comparison of the differences and similarities between the two famous writers in their approach to a single genre, specifically the humorous characteristics of cats and mice aimed at an adolescent audience. It was noted that the seven humorous components drawn from these comical tales are not exclusive to adolescents and are also relevant to adult audiences. Furthermore, the importance of using these components for young readers was underscored, considering the primary reasons adolescents enjoy certain books as well as the growth indicators relevant to this demographic.

4. Results

1. Based on the analyzed data, Sheikh Bahai's "Mouse and Cat" ranks higher in terms of adolescent humor indicators. These indicators include the heart of the content, inconsistency between words and situations, spoiling signs, contempt, animal comparisons, exaggerated praise, stupidity, and humiliation. In other words, there are more instances of humor indicators in Sheikh Bahai's work compared to Obaid Zakani's.

2. The three main humor-making indicators in Sheikh Bahai's "Mouse and Cat" are: 1) the heart of the content and inconsistency between words and situations (accounting for 25 percent), 2) spoiling signs (18 percent), and 3) stupidity and apparent foolishness (17 percent). Together, these indicators make up 60 percent of the primary humor-making factors.
3. In contrast, the three main humorous indicators in Obaid Zakani's "The Mouse and the Cat" are: 1) the heart of the content and inconsistency between words and situations (37 percent), 2) animal similes (19 percent), and 3) destruction of signs (19 percent). Collectively, these account for 75 percent of the main humorous factors.
4. The heart of the content, the inconsistency between words and situations, and the destruction of signs are identified as the key elements of inconsistency in the humorous works of both Obaid Zakani and Sheikh Baha'i's "The Mouse and the Cat." This theme aligns with the adolescent class's experience of inconsistency and growth, based on the theory of experience and innocence or systematic innocence. Therefore, there is great potential in this area to engage and encourage adolescent readers to explore these works or related adaptations.

References

- Ahadi, Hassan, and Bani Jamali, Shokoh al-Sadat. (2008). *Developmental Psychology (Fundamental Concepts in Child Psychology)*, Jeyhoon Publications.
- Anousheh, Hassan. (2002). *Persian Literary Dictionary*. Tehran: Printing and Publishing Organization.
- Ansari, Pariya, Farzad, Abdolhossein. (2018). "Presenting the Desirable Indicators of Rewriting and Story Selection of Epic Works in Children's and Adolescent Literature with Emphasis on Ferdowsi's *Shahnameh*". *Epic Literature Research (Former Culture and Literature)*, 14(2), 13-50.
- Arabnejad, Zeinab, Nasresfahani, Mohammad Reza, Sharifi, Gholamhossein, Mohammadi Fesharaki, Mohsen. (2018). "Comparative study of tow mock heroic, mosh and gorbe , the rape of the lock ". *Journal of Comparative Literature*, 10(19), 135-156.
- Askari, Mehrnaz, Fazeli, Mahbod, Salahi Moghadam, Soheila. (2019). "Critical Discourse Analysis of two satirical works of "Book of poems of Lari Rooster " by Abolghasem Halat and "The collection

- of works by Mohammad Ali Afrashteh" based on Van Leeuwen's model". *Literary Research*. 16 (64): 57-88.
- Critchley, Simon. (2005). *On Humor*. Translated by Soheil Soumi, Tehran: Ghaqnoos Publishing.
- Dashti, Nasrin. (2018). "Humour Creation in Children's Stories (Educational Analysis of Humor Creation in Children's Stories)". *Second International Conference on Persian Language and Literature*, Hamedan.
- Dorpar, Maryam. (2012). "Critical Stylistics: A New Approach to the Study of Style Based on Critical Discourse Analysis". *Literary Criticism*. 5 (17): 37-61.
- Dorri, Zahra. (2011). "A Brief Sketch on Cats and Mice". *Journal of Research Allegory in Persian Language and Literature*. 3(9), 109-132.
- Eybod, Tahereh. (2016). *Piaget's Stories*. Tehran: Amir Kabir.
- Fairclough, Norman. (1990). *Critical Analysis of Discourse*. Translated by Fatemeh Shayesteh Piran et al., Tehran: Media Studies and Research Center.
- Ghadir Mohseni, Abbas. (2018). *Yek Bache Nokhostin Bahoosh*. Tehran: Khatkhati.
- Ghasemzadeh, Mohammad. (1993). "The Mock Epic". *Kalameh Publication. Seventh and Eighth Volumes*. 80-83.
- Haghighi, Farzam. (2010). "The Mouse and the Cat Attributed to Obaid Zakani and Its Various Narratives". *Popular Culture and Literature*. 8 (35), 189-219.
- Horri, Abolfazl. (2018). "An Application of Script-Based Semantic Theory to Zakani's Risala-ye Delgosha's Regional Anecdotes". *Linguistic Research*, 9 (2): 63-87.
- Kashefi Khansari, Seyed Ali. (2017). *Adolescent Literature on the Threshold of Another Development. Children's and Adolescent Book Criticism. (14th Series)*, 3-7.
- Khoshouyi, Mahdieh Al-Sadat. (2007). *The Psychology of Humor*. Isfahan: Kankash Publishing.
- Khosronejad, Morteza. (2010). *Innocence and Experience (An Introduction to the Philosophy of Literature)*, 3rd Edition, Tehran: Markaz.
- Mohammadi, Ali, Taslim Jahromi, Fatemeh. (2014). "A Study of the "Mock Epic" Genre in Persian". *New Literary Studies*, 47(3), 87-122.

- Mottaghi, Hossein. (2010). "Mice and Cats Narrated by Ancient Manuscripts". Humor Book "5". Compiled by Seyyed Abdul Javad Mousavi. Tehran: Sureh Mehr. p. 74.
- Mousavian, Ensiyeh. (2014). "Sensitivity to Humor for Teenagers", Book of the Month of Children and Teenagers". (8 consecutive issues, 200), 69-73.
- Nasr Esfahani, Mohammad Reza, Pour Emad, Sara. (2018). "A Study and Analysis of the Genre of the Mock Epic in Children and Teenagers' Literature Based on Selected Works". Proceedings of the First National Conference on Literary Research, Allameh Tabatabaei University, 1-22.
- Nemati, Yasamin, Sattari, Reza. (2018). "The Study of Satire in Three Persian Mock Epics through Identification of Discursive and Semantic Incongruities". Journal of History of Literature, 11(2), 77-100.
- Norgaard, N, Busse, B, Montoro, R. (2010). Key Terms in Stylistics. London and New York: Continuum.
- Obaid Zakani, Obaidullah. (Bita). The Works of Obaid Zakani (Vol. 1-1). Tehran - Iran: Pik Farhang.
- Shams, Mohammad Reza. (2014). Pahlevan Panbe. 16th edition, Tehran: Ofogh Publishing.
- Shams, Mohammad Reza. (2018). Pahlevan Tanbal. Tehran: Educational and Intellectual Center for Children and Adolescents.
- Sharifi, Shahla, Keramati Yazdi, Sarira. (2010). "An Introduction to the Semantic Script Theory of Humor and the Study of its Weaknesses on the Basis of Persian Language Data". Linguistic Research, 1 (2): 89-109.
- Sheikh Baha'i, Mohammad Bin Hossein, Javaheri, Gholam Hossein. (1973). The Complete Works of Persian Poetry and Works of Sheikh Baha' al-Din Muhammad al-A'mali, Known as Sheikh Baha'i (Vol. 1-1). Tehran - Iran: Mahmoudi Bookstore.
- Tajabor, Nima. (2011). Theory of Satire: Based on Outstanding Persian Satire Texts. Tehran: Mehrvasta Publishing.
- Wilkinson, Katherine, Andries, Valentina, Howarth, Danielle, Bonsall, Jane, Sabeti, Shari, McGeown, Sarah. (2020). "Reading During Adolescence: Why Adolescents Choose (or Do Not Choose) Books". Journal of Adolescent & Adult Literacy. 64(2), 157-166. <https://doi.org/10.1002/jaal.1065>

فصلنامه

سال ۲۲، شماره ۸۷، بهار ۱۴۰۴، ص ۴۳-۷۲

مقاله پژوهشی

DOI: <https://doi.org/10.2634/Lire.22.87.43>

تحلیل شاخصهای طنز ساز حماسه‌های مضحک موش و گربه عبید زاکانی و شیخ بهایی با تأکید بر مخاطب نوجوان

پریا انصاری^۱، دکتر شهین اوجاق علیزاده^{۲*}، دکتر قدمعلی سرامی^۳

پذیرش مقاله: ۱۴۰۳/۷/۲۲

دریافت مقاله: ۱۴۰۲/۱۲/۱۳

چکیده

حماسه مضحک یکی از مهمترین انواع نقیضه‌پردازی به‌شمار می‌آید که با بهره‌گیری توأمان از عناصر متفاوت حماسه و طنز به بیان هدفی واحد در قالب متنی خلاقانه می‌پردازد. در این گونه ادبی به کمک وارونگی محتوا و شکل حماسه فاخر و تلفیق آن با گفتمان طنز، ناهمسازی میان موضوع و سبک هر اثر در قالبی طنزانه و به کمک عنصر ناسازگاری به‌دست می‌آید؛ موضوعی که برای تأمین نیازهای مخاطب نوجوان با تأکید بر مشخصه‌های رشد آنان می‌تواند اثرگذاری بیشتری داشته باشد و موجب جذب بیشتر این طبقه خاص به سوی ادبیات در مقایسه با دیگر گزینه‌های نامطلوب فرهنگی شود. یکی از شناخته‌شده‌ترین عناوین حماسه‌های مضحک، تقابل نمادین میان موش و گربه است که بی‌شک مشهورترین آنها در آثار فارسی توسط عبید زاکانی و شیخ بهایی به رشته تحریر درآمده است. در تحقیق پیش رو، بررسی

۴۳

فصلنامه پژوهش‌های ادبی سال ۲۲، شماره ۸۷، بهار ۱۴۰۴

۱. دانشجوی دکتری، دانشکده زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد رودهن، تهران، ایران.

st.p_ansari@riau.ac.ir

ORCID: [0000000165641704](https://orcid.org/0000000165641704)

۲. استادیار، دانشکده زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد رودهن، تهران، ایران- نویسنده مسئول

alizade@riau.ac.ir

ORCID: [000000023421546X](https://orcid.org/000000023421546X)

۳. دانشیار، دانشکده زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد زنجان، ایران،

gsarami@gmail.com

ORCID: [0000000238269748](https://orcid.org/0000000238269748)

تطبیقی این دو اثر با استفاده از تحلیل محتوایی عناصر داستان ارائه شده است. این بررسی با بهره‌گیری از شاخصهای شناسایی شده طنز ساز حاصل از ناسازگاری گفتمانی و معنایی در طنز صورت پذیرفته است. بر این اساس، تفاوتها و شباهتهای این ادیبان نامدار در پرداختن به یک ژانر با استفاده از روش مجموع وزنی به‌عنوان یکی از مهمترین روشهای تصمیم‌گیری چندمعیاره شناسایی شده است. نتایج نشان می‌دهد که اثر موش و گربه شیخ بهایی امتیاز بیشتری را از دیدگاه شاخصهای طنز از جمله تحقیر، تشبیه به حیوانات، قلب اشیا، تحامق و تهاکم به‌دست می‌آورد کسب می‌نماید و بنابراین ظرفیت مناسبتی برای خوانش گروه سنی نوجوان داراست.

کلیدواژه‌ها: حماسه مضحک، موش و گربه، عبید زاکانی، شیخ بهایی، مخاطب نوجوان.

۱. مقدمه

دوره نوجوانی با شناخت دنیای اطراف در تعامل جدی است. نوجوان در حال رشد و یادگیری است و با توجه به مقتضیات سنی خود می‌خواهد مانند بزرگترها رفتار کند؛ در عین حال از دوره کودکی فاصله‌چندانی نگرفته است. ادبیات می‌تواند راهگشای زندگی و وسیله کسب لذت، عبرت‌آموزی و تجربه‌اندوزی او قلمداد شود و به گونه‌ای مددکار او برای درک بهتر جهان و شناخت هنجارهای رفتاری، اجتماعی و شخصیتی باشد. داستان یکی از عوامل اثرگذار حوزه ادبیات نوجوان است که دریچه‌های جدیدی را به روی نوجوانان می‌گشاید (کاشفی خوانساری، ۱۳۹۶). بسیاری از صاحب‌نظران بر این باورند، داستان‌هایی اثرگذاری بیشتری بر نوجوانان دارند که موضوع آنها به نوجوانان و مورد علاقه آنان مربوط باشد و به آموزش مستقیم نپردازد تا بتواند به گسترش افق ذهنی و خلاقیت این مخاطب ویژه کمک کند. نوجوان، زبان خاص خود را دارد و نویسنده نوجوان برای نزدیک شدن به دنیای او باید از آن زبان استفاده کند. استفاده از دایره واژگان متناسب با تجربه نوجوان و شخصیت‌ها باید برای نوجوان قابل لمس و پذیرش باشد. ذهن این طبقه سنی برای درک پدیده‌های کاملاً انتزاعی آمادگی دارد. نوجوان می‌تواند خود را جای دیگری بگذارد و از زاویه دیگران به مسائل نگاه کند (انصاری و فرزاد، ۱۳۹۷).

از سوی دیگر سبک شناسی انتقادی، رویکردی نوین در بررسی سبک آثار بر اساس تحلیل گفتمان انتقادی است که پایه‌های نوین آن به وسیله افرادی نظیر راجر فولر،

تحلیل شاخصهای طنز ساز حماسه‌های مضحک موش و گربه عبید زاکانی و شیخ بهایی رابرت هاج، گونتر کرس و تونی تریو در دانشگاه ایست انگلیا در انگلستان پا گرفت (نرگارد و همکاران: ۲۰۱۰). تحلیل گفتمان انتقادی روشی است که به بررسی تغییرات اجتماعی و فرهنگی می‌پردازد و مرجعی است که در نزاع علیه استثمار و سلطه مورد استفاده قرار می‌گیرد. در این گفتمان، ویژگیهای متون در بستر اجتماعی و با تأکید بر مقوله‌های ایدئولوژی و قدرت بررسی و نقد می‌شود (فرکلاف: ۱۳۷۹). منظور از ایدئولوژی مطابق تعاریف کارل مارکس و فریدریش انگلس، مجموعه‌ای از نگرشها و اندیشه‌هایی است که سرشت واقعی روابط اجتماعی را کتمان می‌کند و در نتیجه به توجیه و ماندگار کردن سلطه اجتماعی ستمگران یک طبقه بر طبقات دیگر یاری می‌رساند (درپر: ۱۳۹۱). در این بین، نوع ادبی طنز جایگاه بسیار مهمی را دارا است و طنزنویسی به عنوان یکی از گفتمانهای رایج انتقادی به دنبال اصلاح نابسامانیها و درهم شکستن عوامل کژیها و پلیدیها است (عسگری و همکاران: ۱۳۹۸) به طوری که تبلور آثار هنرمندانه طنز در جوامع مختلف با اوضاع حاکم بر جامعه هدف با تأکید بر وضعیت اجتماعی و سیاسی مرتبط ارتباط تنگاتنگی دارد و بهترین آثار در موقعیتهای سخت سیاسی و اجتماعی ظهور یافته است؛ زیرا اساساً ماهیت نقد، ابزاری است که ادبیات و هر حوزه دیگری را به سمت خلاقیت سوق می‌دهد. طنز و طنزنویسی در ادبیات ایران نیز سابقه دیرینه‌ای دارد. در صدر این افراد از عبید زاکانی به عنوان پدر طنز ادبیات فارسی یاد می‌شود؛ اگرچه نقطه عطف تاریخ ادبیات طنز را ظهور مشروطه‌خواهی ملت ایران، و رواج واژه‌های طنز به معنی امروزی آن را به دهه ۱۳۲۰ مربوط می‌دانند (موسویان: ۱۳۹۳).

۴۵

یکی از مهمترین زیرمجموعه‌های نوع ادبی طنز، نقیضه (پارودی)^۱ است که از قدیمی‌ترین گونه‌های طنزپردازی ادب فارسی بوده و نیز مورد توجه غربیان قرار داشته است. انوشه در فرهنگنامه ادبی فارسی در تعریف نقیضه می‌نویسد:

نقیضه گونه‌ای جواب است که به تقلید از اثر ادبی دیگری گفته شده و در آن، شاعر یا نویسنده نقیضه ساز، ضمن شباهت نقیضه با اثر/متن تقلیدشده، سبک، لحن یا افکار شاعر/نویسنده را مسخره می‌کند تا خنده دار نشان دهد (انوشه: ۱۳۸۱).

در عین حال حماسه مضحک^۲ به عنوان یکی از مهمترین زیرمجموعه‌های این نوع ادبی مطرح است که در آن رفتار و کنش‌های پیش پا افتاده و معمولی با لحنی فاخر و به سبکی حماسی بیان می‌شود. حماسه مضحک بر بستر گفتمان انتقادی قرار دارد و حاصل پیوند شکل حماسی و درونمایه طنزآمیز با رویکردی خلاقانه است. از مهمترین

آثار حماسه مضحک جهان می‌توان به نبرد قورباغه‌ها و موشها (منسوب به هومر)، دون کیشوت (اثر سروانتس)، هتک حرمت دلو (الساندرو تاسونی)، تجاوز به طره گیسو (الکساندر پوپ)، موش و گربه (گوتتر گراس) و حاشیه‌ای بر دفتر شکست (نزار قبانی) اشاره کرد. مهمترین حماسه‌های مضحک ایرانی (تا قبل از انقلاب اسلامی) در جدول (۱) به اختصار جمع‌بندی و ارائه شده است.

جدول ۱- نمونه‌هایی از مهمترین حماسه‌های مضحک ایران تا قبل از انقلاب اسلامی

دوره	عنوان اثر	نویسنده	توضیحات
قبل از مشروطه	اردشیر کچل و چهل نره شیر	افسانه عامیانه از ادبیات شفاهی	تبدیل اردشیر مگس‌کش به سردار بیباک نبرد تمسخر حماسه‌های دروغین و پهلوان پنبه‌ها به عنوان شهسواران روزگار بی‌شکوه
	موش و گربه	عبید زاکانی ۷۷۲ قمری	نخستین حماسه مضحک ایرانی در عصر حافظ موضوع اصلی آن مبارزه با ریا در عصر تاریک سلطه بیان تمثیلی درگیریهایی فرقه‌ای روزگار شاعر بدون هیچ شکوه و افتخاری
	جنگنامه مزعفر و بغرا	ابواسحاق اطعمه قرن نهم هجری	از زیباترین و ابتکاری‌ترین آثار شیخ اطعمه در تتبع شاهنامه فردوسی این منظومه به جنگ بین مُزَعَفَر (پلوی زعفران) و بُغرا (آشی خمیری) می‌پردازد.
	دیوان البسه	نظام‌الدین محمود قاری قرن نهم و دهم هجری	به تبع دیوان اطعمه شیخ ابواسحق و به صورت غزل، قصیده، رباعی و قطعه شامل شعرهایی از جمله جنگنامه موبینه و کتان، مناظره طعام و لباس، آرایش نامه، جنگ صوف و کُمُخَا (نوعی نعلین)
	پند اهل دانش و هوش به زبان گربه و موش	شیخ بهایی، قرن دهم و یازدهم هجری	کتاب منثور حدود ۱۱۰ صفحه شامل حکایات تاریخی، ادبی، اخلاقی و عرفانی ریشخند مستقیم فرمانروایان و اشراف و درباریان دارا بودن شخصیت‌های خاکستری و نه کاملاً بر حق و باطل نقد صوفیگری (موش نماد صوفیان ناراست و گربه نماد عالمان بی‌عمل)
	ملخ‌نامه	سراینده ناشناس، در سال ۱۲۸۳ قمری	منظومه‌ای در بحر متقارب درباره حمله ملخها به کرمان با ساقینامه آغاز می‌شود و در پایان ساقینامه، لحن

تحلیل شاخصهای طنز ساز حماسه‌های مضحک موش و گربه عبید زاکانی و شیخ بهایی

			حماسه به خود می‌گیرد. به سخره گرفتن چیزی که روزگاری ارزش ملی به حساب می‌آمده است.
پس از مشروطه	مثنوی شاهنامه (هوپ هوپ نامه)	میرزا علی‌اکبر صابر ۱۹۱۴ م	به زبان ترکی آذربایجانی، هجو و طنز سیاسی و اجتماعی است که در عصر مشروطیت سروده و در مجلات آن موقع چاپ شده است.
	رساله هزلیات- قصیده رجز	نسیم شمال	نقد وضعیت اجتماعی، سیاسی و اقتصادی دوران قاجار و پس از مشروطه
	دیوان اشعار- قصیده کیک نامه	محمدتقی بهار	تحت تأثیر اوضاع مشروطه نقد وضعیت سیاسی و اجتماعی دوران پس از مشروطه
	هفت خوان پتو و مستطاب حسین کرد شبستری	ابوتراب جلی ۱۳۳۱ شمسی	به همت سید عمادالدین قرشی در کتاب «محبوب دیر آشنا» چاپ شده است. با اسم مستعار «فلانی» و در قالب پاورقی در نشریه فکاهی توفیق
دوره پهلوی		مهدی اخوان ثالث ۱۳۴۱ شمسی	بیتی از فردوسی را به استهزاء نبرد می‌آورد. به دست دادن تصویری نهیلیسم، ترسیم جهانی بی‌شکوه و بی‌امید که آمال انسانهای تهیدست و رها شده بازیچه پهلوان‌پنبه‌ها و رستم‌های پوشالی است.
	مرد و مرکب		
	حماسه مگس‌کش	اسماعیل خویی ۱۳۴۶ شمسی	اشاره به دگرگونی اسطوره‌های اخیر نظیر رستم و نیاز به اسطوره‌های جدید در جامعه جدید
	دایی جان ناپلئون	ایرج پزشک‌زاد ۱۳۴۹ شمسی	ساده‌اندیشی توهم انگلیسی‌ترسی رمانی تشریح‌کننده نظریه توطئه با رویکرد طنز

همان‌طور که از جدول (۱) مشاهده می‌شود، اولین نمونه فاخر و مکتوب در بین آثار منتشر شده حماسه مضحک در ادب فارسی، داستان منظوم موش و گربه منسوب به عبید زاکانی در قرن هشتم هجری است؛ اگرچه بسیاری در انتساب موش و گربه به عبید زاکانی تردید کرده‌اند (حقیقی، ۱۳۹۹). این اثر، داستان طنزآمیزی است که با بهره‌گیری از شخصیت‌های غیرانسانی و فضای حماسی غیرمتعارف، گفتمان انتقادی را به روشی خاص ارائه کرده است (محمدی و تسلیم جهرمی، ۱۳۹۳). این شیوه انتقاد طنازانه، پس از عبید زاکانی بارها و بارها با آثار همانام و هم‌محتوی ادامه یافت. حسین متقی بیش از ده‌ها موش و گربه منظوم و منثور تألیف شده بعد از عبید زاکانی را گردآوری کرده است که

دست کم نیمی از آنها جزو حماسه‌های مضحک به شمار می‌آید؛ مانند منظومه‌های خوکنامه یا گهرنامه، زرنديه و شهنامه موش و گربه (موسوی، ۱۳۸۹، ۷۴). در میان آثار مطرح همانم موش و گربه دارای سبک حماسه مضحک، می‌توان از داستان موش و گربه شیخ بهایی در ایران یاد کرد که با عنوانی مشابه و نگاهی متفاوت با بهره‌گیری از شخصیت‌های خاکستری، سعی در نقد طنزانه مباحث جامعه‌شناسی و سیاسی زمانه خود داشته است (دری، ۱۳۹۰).

مروری بر تحقیقات در زمینه حماسه مضحک در ادب فارسی نشان می‌دهد که این نوع ادبی بویژه از دید ظرفیتهای خوانش و بازنویسی توسط طبقه سنی نوجوان کمتر مورد توجه قرار گرفته است. از جمله مقالات مستقل در مورد حماسه مضحک می‌توان به «بررسی و تحلیل حماسه‌های مضحک و گونه‌های آن در زبان فارسی» (محمدی و تسلیم جهرمی، ۱۳۹۳) و «حماسه مضحک» (قاسم زاده، ۱۳۷۲) اشاره کرد که در جریان آن، حماسه‌های مضحک ادب فارسی براساس قدمت، حجم، قالب، زبان و بیان بررسی شده است. تحلیل موردی و بررسی تطبیقی برخی از حماسه‌های مضحک مطرح نیز در سالهای اخیر ارائه شده است؛ برای مثال نعمتی و ستاری (۱۳۹۷)، تحلیل طنزپردازی در سه حماسه مضحک منظوم موش و گربه، مزعفر و بغرا، و صوف و کمخا را ارائه کرده‌اند که با تأکید بر ناسازگاریهای گفتمانی و معنایی صورت گرفته‌است. بررسی تطبیقی دو حماسه مضحک موش و گربه و تجاوز به طره گیسو نیز با تأکید بر تحلیلهای ساختاری و محتوایی آثار توسط عرب‌نژاد و همکاران (۱۳۹۷) ارائه شده است. نصر اصفهانی و پورعماد (۱۳۹۷)، ضمن اشاره به نبود پژوهشهای تطبیقی در ژانر حماسه مضحک و پهلوان‌پنبه‌نامه‌ها به بررسی و تحلیل ژانر حماسه مضحک در ادبیات کودک و نوجوان با تکیه بر دو اثر منتخب محمدرضا شمس به نامهای تنبل پهلوان (۱۳۸۷) و پهلوان پنبه (۱۳۷۷) پرداخته‌اند. هم‌چنین شگردهایی را برای مناسب‌سازی ژانر حماسه مضحک برای طرح در ادبیات کودک از جمله طنزپردازی، تصویرپردازی، روزآمد کردن زبان، افزودن بخشهای فرعی و بهره‌مندی از نظریه نظام تجربه و معصومیت پیشنهاد کرده‌اند. دشتی (۱۳۹۷) به ارائه تحلیل آموزشی آفرینش طنز در داستان کودک با نگاه به آثار بچه نخستین باهوش، نه! خیلی خیلی باهوش از قدیر محسنی (۱۳۹۷) و داستانهای پیه‌پیه از طاهره ابید (۱۳۹۵) با استفاده از روش مصاحبه و تحلیل محتوا پرداخته است. اگرچه نتایج ارزشمندی طی این

تحلیل شاخصهای طنز ساز حماسه‌های مضحک موش و گربه عبید زاکانی و شیخ بهایی مقالات به دست آمده است، نیاز به توسعه چارچوب نظام‌مندی احساس می‌شود که به کمک آن بتوان معیارهای مطرح محتوایی طنز را در بستر تحلیل گفتمان انتقادی تبیین کرد؛ به عبارت دیگر بر اساس نظریه‌های مطرح طنز، معیارهای اصلی طنز ساز و فرایند ارزیابی آنها را در آثار طنز را می‌توان یکپارچه و کاربردی ترسیم کرد؛ هم‌چنین اشاره کرد که چه ظرفیت‌هایی در آثار طنز برای جذب مخاطب خاص نوجوان وجود دارد که در دوره گذار از کودکی به بزرگسالی می‌گذراند. شناخت این ظرفیتها از یک طرف به شناخت مناسب ویژگی‌هایی رشد این گروه سنی وابسته است و از طرف دیگر شاخصهای جذب‌کننده مخاطب نوجوان به آثار ادبی ایرانی در مقایسه با دیگر گزینه‌های فرهنگی موجود در عصر پرهیاهوی حاضر را دنبال می‌کند؛ موضوعی که در این تحقیق با تأکید بر معیارهای محتوایی و با نگاهی نو ارزیابی شده است. بر اساس چارچوب توسعه داده شده، بررسی تطبیقی حماسه‌های مضحک موش و گربه عبید زاکانی و شیخ بهایی پیگیری شده است. در پایان تفسیر و تحلیل نتایج این مطالعه تطبیقی ارائه شده است که می‌تواند با تأکید بر اثرگذاری مناسب بر مخاطب نوجوان در دستور کار نویسندگان بازنویس و بازآفرین طنز قرار گیرد.

۲. ادبیات نوجوان و انگیزه‌های خواندن

ارائه تعریف دقیقی از ادبیات نوجوان کار دشواری است. اغلب مواردی که از ادبیات نوجوان صحبت شده است، آن را زیرشاخه ادبیات کودک پنداشته‌اند؛ در عین حال در تعاریف ادبیات کودک و نوجوان بر مخاطب خاص تأکید شده است؛ مخاطب خاصی که در داخل خود دو دوره مستقل کودکی و نوجوانی را در بر می‌گیرد که خود تناقض آشکاری را شامل می‌شود. بنابراین می‌توان بیان کرد که ادبیات نوجوان امروز در نقطه‌ای تاریخی قرار دارد که هرچه بیشتر خود را از ادبیات کودک جدا می‌کند. به همین دلیل هم آنچه امروز به عنوان مجلات نوجوانانه یا کتاب نوجوان منتشر می‌شود، عملاً کمتر مورد اقبال و استقبال نوجوانان قرار می‌گیرد. نوجوانان تمایل دارند خودشان را از آن برچسب قدیمی کودک و نوجوان جدا کنند و هویت مستقل خودشان را در دنیای بزرگسالی پس از بلوغ به رسمیت بشناسند و این رسمیت را به دیگران نیز اثبات کنند؛ پس ناگزیر ادبیات نوجوان روز به روز بیشتر از ادبیات کودک فاصله می‌گیرد و به ادبیات بزرگسال نزدیک می‌شود به طوری که در فضای جهانی نشر، دیگر چیزی به نام

تصویرگری در کتاب یا مجله نوجوان معنا ندارد. کتابها کاملاً متن محورند؛ فضا و شکل بزرگسالانه دارند و از نقاشی و تصویرسازیهای کودکانه در آن خبری نیست؛ چرا که نوجوان کتابهایی را که در آن تصویرگری رنگی باشد، نخواهد خواند (کاشفی خوانساری، ۱۳۹۶).

موضوع اشاره شده از دیدگاه روانشناسی نیز جای بحث فراوان دارد. از ابتدای تولد تا دوران بلوغ، مراحل مختلفی از دیدگاه رشد توسط روانشناسان مختلف در نظر گرفته شده است. برای هر مرحله نیز مشخصات مربوط، بحرانهای خاص و عواطف حاکم شناسایی شده است (انصاری و فرزاد، ۱۳۹۷: ۵۰-۱۳، احدی و بنی‌جمالی، ۱۳۸۷: ۱۸۴-۱۲۵)؛ برای مثال پیازه از دید رشد شناختی^۳ به ارزیابی طبقه نوجوان (۱۲ سال) تا بزرگسالی از دیدگاه صوری (قیاسی) می‌پردازد و اشاره می‌کند که نوجوان ویژگیهای اصلی را به قرار زیر تجربه می‌کند:

- شروع تفکر در مطالب مجرد و فرضی و استدلال قیاسی
- دارای ویژگیهای قابلیت انعطاف بیشتر، منطق و نظام‌مندی
- امکان تصور راه‌حلهای مسأله از نظرهای مختلف
- امکان اندیشه در مورد مسائل مجرد مثل فضا و زمان
- ایجاد نظام ارزشی درونی و نیز احساسی از داوری اخلاقی
- اریکسون از دید رشد اجتماعی^۴ به مرحله احساس هویت در برابر آشفتگی برای نوجوانان می‌پردازد که ویژگیهایی به قرار زیر را داراست:
- احساس سرگشتگی، گیجی و عدم تعادل درونی به علت بحران بلوغ و تغییرات جسمانی و روانی
- تحت الشعاع قرار گرفتن نیروهای جنسی و تخیل در مورد آن به دلیل ترشحات هورمونی
- داشتن مشکل اساسی در دستیابی به احساس هماهنگی و وحدت درونی
- تلاش و اندیشه برای کشف و تثبیت شخصیت
- از دیدگاه رشد اخلاقی^۵ نیز کلبِرگ، سطح پساتعارفی (بعد از بلوغ عقلی و شکل‌گیری فردیت) را مطرح و اشاره می‌کند که نوجوانان کنش‌های اخلاقی زیر را دنبال می‌کنند:

تحلیل شاخصهای طنز ساز حماسه‌های مضحک موش و گربه عبید زاکانی و شیخ بهایی

- توجه به پیمان اجتماعی (رعایت اخلاق در راستای رفاه همگان و نفع همه، احترام به حرمت و فردیت افراد)
- پایبندی به اصول اخلاقی (جوشش اخلاقی بودن از درون فرد و نه جامعه برمبنای اصول وجدانی فردی فارغ از موقعیت برای شرمند نشدن پیش خود)
در نهایت می‌توان به رشد روانی جنسی^۱ فروید اشاره کرد که ویژگیهای اصلی را به قرار ذیل برای نوجوانان برمی‌شمرد:

- بالغ شدن بدن از نظر فیزیولوژیکی و میل جنسی شدیدی به جنس مخالف
- ضرورت پذیرش حس مردانگی در پسرها و حس همدلی در دخترها
- تعیین هدایت فرد به زندگی بهنجار (متعادل، صمیمی، مهربان و نودوست)
- رشد توجه به خوشبختی دیگران
- برقراری تعادل بین جنبه‌های مختلف زندگی

با مرور مراحل رشد نوجوان از دیدگاه روانشناسان مختلف می‌توان مشاهده کرد که مخاطب نوجوان نیازمند پاسخگویی به کنش‌های به‌حق خود در جریان این دوره زندگی است. بنابراین هر ابزار فرهنگی از جمله ادبیات باید در راستای پاسخ صحیح به این نیازهای سرنوشت‌ساز عمل کند. با این نگاه، ویژگیهای اصلی مربوط به کتابهای گروه‌های سنی دوره نوجوان را می‌توان به قرار زیر در نظر آورد:

۱. چهار عامل جنسیت، سن، هوش و شرایط اجتماعی در انتخاب کتاب مؤثر است.

۲. دختران بیشتر به داستانهای احساسی و پسران بیشتر به داستانهای ماجراجویی علاقه‌مند هستند.

۳. ویژگی مشخص این مخاطب، قهرمان پرستی است.

۴. علاقه بیشتر به داستانهای بلند شامل داستانهای واقعگرا مانند داستانهای واقعی حیوانی، تاریخی، مسائل نوجوانان، ماجراجویی با اکتشاف سخت و عاشقانه مد نظر این مخاطب است.

در کنار مسائل روانشناسی رشد، انگیزه‌ها و دلایل اصلی خواندن و نخواندن کتاب در گروه سنی نوجوان را نیز می‌توان به قرار زیر جمع‌بندی کرد (ویلیکینسون و همکاران، ۲۰۲۰: ۱-۱۰):

دلایل اصلی خواندن و مصداقهای آن

۱. آرامش: من زیاد می‌خوانم. خواندن کتاب بهترین چیز برای آرامش است.

۲. جاذبه: من بشدت غرق در کتاب می شوم و محیط اطرافم را فراموش می کنم.
۳. رهایی از واقعیت: اگر شخصیت اصلی وجود داشته باشد، به نقش آنها پرداخته و به نوعی واقعیت را فراموش می کنید.
۴. یادگیری و آموختن: من داستان تاریخی را دوست دارم؛ چون از تجربه گذشتگان یاد می گیرم.
۵. ایجاد همدلی: موجب احساس همذات پنداری نسبت به شخصیت ها و توانایی درک احساسات دیگری می شود.
۶. ایجاد سرمایه اجتماعی: موجب ارتقای شخصیت در تعامل با دیگران و عاملی برای هم صحبتی لذتبخش با آنان است.
۷. مهیج بودن: با خواندن واقعا هیجان زده می شوید و سپس نمی خواهید متوقف شوید؛ این احساسی عالی است.
۸. خودآگاهی: تعمق در خود و متوجه ساختن توجه بر تجربه های شخصی است.

دلایل اصلی خواندن و مصداقهای آن

۱. وقت نداشتن: قبلاً کتاب می خواندم؛ اما با این همه مشق و دغدغه مدرسه، دیگر وقت ندارم.
۲. ترک عادت خواندن: مانند گذشته لذتبخش نیست. با بالاتر رفتن سن، حواسم به فناوری و گوشی پرت می شود.
۳. دیگر فعالیتهای: به جای خواندن، ترجیح می دهم با دوستانم وقت بگذرانم یا باشگاه بروم و ورزش کنم.
۴. پرزحمت و وقتگیر: خواندن کتاب زمان و انرژی زیادی را می طلبد، اگر چه لذتبخش است، اما کار پرزحمتی است.
۵. مهیج نبودن: من ژانر وحشت را دوست دارم؛ ولی فکر می کنم دیگر موضوعات باحال نیست.
۶. سخت بودن انتخاب کتاب: من یک کتاب را از کتابخانه انتخاب می کنم؛ شروعش هم می کنم ولی ممکن است تمامش نکنم.
۷. محدودیت دسترسی کتاب: دسترسی به گزینه کتاب خیلی محدودتر از دیگر گزینه های خواندنی نظیر اخبار است.

تحلیل شاخصهای طنز ساز حماسه‌های مضحک موش و گربه عبید زاکانی و شیخ بهایی

۸. گرانی: کتابهای کاغذی خیلی گران هستند و در نهایت مجاله یا چیزی شبیه به آن می‌شوند.

۹. ناسازگاری با محیط‌زیست: در مورد کتابهای کاغذی، متأسفم؛ ارتباط خوبی بین ما وجود ندارد؛ چرا که آنها تجدیدنپذیرند.

مشاهده می‌شود چه از دید روانشناسی رشد و چه از دیدگاه انگیزه‌های اصلی خواندن کتاب برای طبقه سنی نوجوان، ژانر طنز از جمله حماسه مضحک می‌تواند بسیار مؤثر عمل کند؛ چرا که در آن، ویژگی‌هایی نظیر قهرمان‌پروری، الگوهای ساده شخصیت، تعامل بین معصومیت و تجربه، جستجوی هویت، خودشکوفایی، حوادث خلق الساعه با ضرب‌آهنگ بالایی حماسی، طرح مسائل هنجارپذیری، بهره‌گیری عمیق از عنصر ناسازگاری که به‌نوعی با مشخصه‌های رشد نوجوان عجین است و در نهایت کمک به تفکر و تعمق بیشتر در مسائل اجتماعی و سیاسی روز وجود دارد؛ به عبارت دیگر، نقطه درهم‌تنیده بین مخاطب نوجوان و ژانر طنز با تأکید بر حماسه مضحک، پاسخ اصولی به نیازهای برآمده از دید رشد نوجوانان به دلیل بهره‌گیری از عنصر ناسازگاری مشترک است. البته این ابزار ارزشمند باید بدرستی توسط نویسندگان خلاق و آگاه و با استفاده صحیح عناصر داستان در بستری لذتبخش به‌کار گرفته شود تا بتواند اثربخشی بیش از پیش خود را نشان دهد.

۳. شاخصهای طنز ساز در حماسه‌های مضحک

از دید رویکرد زبانی و ادبی، طنز را می‌توان به دو گروه اصلی زبانشناختی و غیرزبانشناختی تقسیم کرد (تجبر، ۱۳۹۰). نظریه‌های زبانشناختی، که در بستر کنش‌های زبانی مورد تحلیل و ارزیابی قرار می‌گیرد بر جنبه‌های زبانی طنز متمرکز است. در مقابل در نظریه‌های غیرزبانشناختی بر تحلیلهای مختلفی از جمله جنبه‌های روانشناختی و جامعه‌شناختی تأکید می‌شود. با مرور مهمترین نظریه‌های ارائه شده در حوزه طنز، برخی از مهمترین این نظریه‌ها مطابق جدول (۲) جمع‌بندی شده است (کریچلی، ۱۳۸۴ و خشوعی، ۱۳۸۶).

بر مبنای نظریه‌های اشاره شده، عنصر اصلی شوخ‌طبعی قابل بهره‌گیری در حماسه‌های مضحک عبارت از شناخت ناگهانی تناقض موجود میان وضعیت حاکم و وضعیتی است که انتظار آن را داشته‌ایم و یا فکر می‌کنیم که باید آن گونه باشد. بر

اساس این محور اصلی، شاخصهای به کار گرفته شده در حماسه‌های مضحک را می‌توان مطابق جدول (۳) جمع‌بندی کرد. البته باید تأکید کرد که در استفاده از نظریه‌های طنز بر مبنای داده‌های فارسی باید دقت نظر داشت؛ چرا که بر اساس پژوهشهایی نظیر شریفی و کرامتی یزدی (۱۳۸۹) برای مثال ایراداتی نظیر پیچیدگیهای وقتگیر یا عدم همخوانی با واقعیت‌های پردازشی بر مبنای داده‌های زبان فارسی بر نظریه انگاره معنایی راسکین وارد شده است؛ موضوعی که در پژوهش حرّی (۱۳۹۷) نیز با نگاهی انتقادی بر آن تأکید شده است؛ از جمله اینکه مفهوم انگاره در رویکرد راسکین بسیار کلی و قاعده‌ناپذیر است و تنها برای طنزهای ساده و تک خطی قابل استفاده است.

جدول ۲- جمع‌بندی نظریه‌های طنز

طبقه	عنوان	نظریه پرداز	توضیحات
زبان‌شناختی	انگاره معنایی طنز	- راسکین	- مخاطب شوخی، زمانی معنای اصلی را در می‌یابد که (۱) در مورد لطیفه از قبل بداند، و (۲) میان اجزای لطیفه تضادی ببیند. - باید دارای دو شرط باشد: (۱) تمام متن یا بخشی از آن با دو انگاره مطابقت داشته باشد. (۲) این انگاره‌ها باید با یکدیگر متناقض یا متفاوت باشد.
	معنی‌شناسی گرما	- گرما	- متشکل از مؤلفه‌های معنایی (مذکر/ مؤنث، جاندار/ بیجان، مفرد/ جمع و نظایر آن) و هم‌قطبی - ایجاد شوخی به دلیل اختلاط یک قطب معنایی با قطب دیگر
	کنش زبانی فوناژی	- فوناژی	- ساقط کردن اعتبار کنش زبانی با همراهی کنش زبانی دیگر و به کمک احصای تناقضات حاکم بر منطق و مناسبات دنیای واقع
	ابهام معنایی لیو	- رابرت لیو	- محوریت اصلی آن بر ابهام استوار است. - با تکیه بر ابهام‌آمیزی به چهار طبقه واژگانی، آوایی، نحوی، کاربرد شناختی
	برتری ^۷	- اندیشه‌های افلاطون و ارسطو	- با تکیه بر خنده و دلیل ایجاد آن بر اصل حاصل شدن نشاط به دلیل برتر دیدن خود از

تحلیل شاخصهای طنز ساز حماسه های مضحک موش و گربه عبید زاکانی و شیخ بهایی

زبان شناختی غیر		- توماس هابز دیگران استوار است. - بیشتر بر پایه ریشخند، تمسخر و عیب جویی
	ناهماهنگی ^۸	- ارتباط درک شوخی و خنده با ادراک نهفته ناهماهنگی (در کاربرد وسیع تر شامل ابهام، عدم احتمال منطقی، بی ربطی و عدم تناسب) - پاسخی به رخدادن اتفاقی خلاف انتظار خواننده که او پیش بینی نمی کرده است. - در موسیقی نیز مورد استناد بوده است.
	رهایی ^۹	- اساساً راهی برای خلاصی یا رهایی از نیروی (انرژی) ناشی از پرخاشگری - بویژه از تابوهای جنسی
	الوهیت ^{۱۰}	- به عنوان هدیه یا موهبتی از جانب خداوند برای انسان - موجب رها شدن فرد از آشفتگی، افزایش وحدت و اتحاد فرد با دیگران از طریق با هم خندیدن و تغییر روح و روان فرد
	بازی ^{۱۱}	- با بررسی ویژگی بافتاری، طنز در قالب قطعاتی از بازی طبقه بندی می شود. - چندان سروکاری با شروط لازم ندارد؛ در عین حال از ما می خواهند طنز را گسترش دهیم و امتداد بازی طبیعی بدانیم. - توجه به شباهتهای ساختاری بین بافت بازی و بافت طنز (آنچه در مورد بازی صادق است، در مورد طنز نیز صحت دارد). - اغلب از رویکرد کردار شناختی استفاده و آن را از طریق رشد تکاملی دنبال می کند.

جدول ۳- شاخصهای طنز ساز حماسه های مضحک

شاخص	تعریف
«تحقیر»	- حقیر شمردن و بی ارزش کردن فردی از طریق بد جلوه دادن قامت یا مقام - به هر وسیله ممکن حتی به وسیله بددهانی و دشنام زشت - برهنه کردن قربانی از همه تصنیعات و شئون ساختگی و بستگی و بی ارزش
«تشبیه به»	- ناممکن دانستن گفتار صریح یا بدگویی یا ریشخند مستقیم بزرگان و

«حيوانات»	فرمانروایان و قربانیان - فروکشیدن قربانی از آسمان رفعت و شأن خیالی با تشبیه به حیواناتی که جز خوردن و خوابیدن و بچه آوردن کاری نمی‌توانند بکنند.
«قلب اشیا، ناسازگاری الفاظ و موقعیت»	- دگرگون ساختن واژه‌ها برای هجو و تخطئه و تحقیر قربانی یا برای مسخرگی و شوخ‌طبعی خودش - ناسازگاری معانی و مفهوم الفاظ و انتظار درک شده از آن لفظ - مشتمل بر طنز موقعیت
«تحامق یا کودن‌نمایی»	- خود را به کودنی و حماقت زدن برای انتقاد غیرمستقیم یا تأیید نابخردی‌های طبقه حاکم از طریق خنداندن - شهره به نکته‌سنجی و باریک‌بینی و دارای ویژگیهای عاقلانه قابل تأمل در برابر احمقانه
«خراب کردن نشانه‌ها»	- این فن در واقع به فن برهنه‌سازی مربوط است. - نشانه در واقع مظاهر رمزی وحدت گروه‌ها یا الهامبخش فعالیت‌های یک طبقه یا جماعت است. - تظاهر به نفهمیدن معانی یا مفاهیم باطنی و رمزآلود به طور واقع‌بینانه است.
«ستایش اغراق آمیز و نامعقول»	- زمانی که مدح و ستایش از حد بگذرد و دروغهای شاخدار گفته شود به استهزا تبدیل می‌شود. - بویژه اینکه طبیعت نویسنده یا شاعر یا تمایل فکری او از قبل روشن باشد.
«تهکم، نفرین و دشنام»	- ظاهر تهکم جد و باطن آن استهزا است. - باید دارای قالبی زیبا و لفظی روان باشد که بتواند مفهوم و محتوی را بخوبی منتقل کند. - بهتر است که به صورت تلمیح و اشاره بیان شود که تأثیر آن از دشنام آشکار و بی‌پرده بیشتر و به ادب رسمی نزدیکتر است.

ذکر این نکته ضروری است که مؤلفه‌های مورد اشاره در جدول (۳) تنها مخصوص نوجوانان نیست و با مؤلفه‌های بزرگسالان نیز سازگاری دارد؛ در عین حال در اینجا بهره‌گیری از این مؤلفه‌ها برای مخاطب نوجوان با سه رویکرد اصلی ذیل مد نظر است:

- اول اینکه به دنبال مشخص کردن مصداقهای محکمی با هدف جذب بیشتر مخاطب نوجوان به سوی ادبیات در مقایسه با دیگر گزینه‌ها و با نگاه به عوامل برشمرده شده قبلی از جمله لذتبخش بودن، جاذبه داشتن، رهایی از واقعیت، مهیج بودن، خودآگاهی و یادگیری هستیم؛ موضوعی که بویژه از دریچه طنز برای طبقه

تحلیل شاخصهای طنز ساز حماسه‌های مضحک موش و گربه عبید زاکانی و شیخ بهایی
نوجوان با ویژگیهای برشمرده شده برای آنان سازگار است. این مورد در بخش دوم
مقاله به تفصیل تشریح شد.

- دوم اینکه طنز به صورت عمومی و حماسه مضحک به صورت خاص ابزاری
کارا به منظور تامین نیازهای مخاطب نوجوان از نگاه رشد نیز هست به این معنی که
نیازهای مختلف رشد شناختی، اجتماعی، اخلاقی و جنسی طبقه نوجوان (مطابق
معیارهای بیان شده در بخش دوم) به صورت مؤثری در قالب آثار طنز قابل پیگیری
است. مصداقهای برشمرده شده جدول (۳) از جمله تحقیر، تحامق، قلب اشیا و الفاظ،
خراب کردن نشانه‌ها و تهکم و دشنام در جریان دوره زندگی نوجوانان معنی‌دارتر است
و نیاز به روشنگری حول این مصداقهای بیشتر احساس می‌شود بویژه اینکه این طبقه
در دوره گذار از مرحله کودکی به بزرگسالی است و بهره‌گیری از ابزار طنز می‌تواند
بسیاری از ناملایمات، ترسها، خجالتها، دغدغه‌های رفتاری و روانی این طبقه را با
بهره‌گیری از شوخ طبعی دست‌یافتنی‌تر سازد.

- سوم اینکه می‌توان در زمینه تقارب میان ناسازگاری وجودی حماسه مضحک و
طبقه نوجوان از نظریه ویلیام بلیک شاعر و متفکر انگلیسی، معروف به تجربه و
معصومیت بهره گرفت (خسرو نژاد، ۱۳۸۹). هسته اصلی این نظریه به بیان دو حالت متضاد
(ناسازگار) روح انسان می‌پردازد که به صورت خاص در مرحله نوجوانی، بروز
معناداری پیدا می‌کند. معصومیت، حالتی است که تخیل نوجوان مسیر رشد خود را
می‌پیماید و تجربه زمانی رخ می‌نماید که این معصومیت با جهان قوانین (خواه علمی، خواه
اجتماعی) اخلاقیات و واپس زدن‌ها روبه‌رو می‌شود. بنابراین جدالی بین معصومیت و
تجربه، عاطفه (دل) و عقل (مصلحت‌اندیشی)، زایایی (باروی) و نیروهای ویرانگر و
خلاقیت ناب (غلبه بر محیط) و جامعه‌پذیری صرف (پذیرش بی قید و شرط هنجارهای
محیط) در جریان است. البته بلیک به حالت سومی از دو سازه معصومیت و تجربه رسید
که جامع این دو است؛ حالتی که آن را معصومیت نظام‌دار نامید که برهم‌کنش بین این دو
عنصر ناسازگار به گونه‌ای است که انسان بتواند به هستی خویش (با وجود طعم
دردناک تجربه) به عنوان واقعیت ادامه دهد؛ بنابراین می‌توان مشاهده کرد که به‌کارگیری
حماسه مضحک برای نوجوانان، تقریب بسیاری را با نظریه معصومیت نظام‌دار ایجاد
می‌کند.

۴. بررسی حماسه‌های مضحک موش و گربه

۴-۱ بررسی شاخصهای طنز ساز موش و گربه عبید زاکانی

با مراجعه به کتاب کلیات عبید زاکانی و با تحلیل محتوای اشعار موش و گربه، نمونه‌های ذیل براساس شاخص‌های طنز ساز ارائه می شود (عبید زاکانی، بی‌تا):

نمونه «تحقیر»

گفت کو گربه تا سرش بکنم	پوستش پر کنم ز کاهانا
گربه در پیش من چو سگ باشد	که شود روبه‌رو به میدانا
گربه را هر دو دست بسته به‌هم	با کلاف و طناب و ریسمانا
شاه گفتا به دار آویزند	این سگ رو سیاه نادانا

نمونه «تشبیه به حیوانات»

از قضای فلک یکی گربه	بود چون اژدها به کرمانا
شکمش طبل و سینه‌اش چو سپر	شیر دمب و پلنگ چنگانا
سر به خم بر نهاد و می‌نوشتید	مست شد همچو شیر غرانا
گربه در پیش من چو سگ باشد	گر شود روبه‌رو به میدانا
ناگهان جست و موش را بگرفت	چون پلنگی شکار کوهانا
دو به این چنگ و دو به آن چنگال	یک به دندان چو شیر غرانا
گربه‌های براق شیر شکار	از صفاهان و یزد و کرمانا
حمله سخت کرد گربه چو شیر	بعد از آن زد به قلب موشانا
شاه گفتا به دار آویزند	این سگ رو سیاه نادانا
همچو شیری نشست بر زانو	غیرتش شد چو دیگ جوشانا

نمونه «قلب اشیا، ناسازگاری الفاظ و موقعیت»

مزدگانی که گربه تائب شد	زاهد و عابد و مسلمانا
بود در مسجد آن ستوده خصال	در نماز و نیاز و افغانا
آن یکی شیشه شراب به کف	وان دگر بره‌های بریانا
آن یکی طشتکی پر از کشمش	وان دگر یک طبق ز خرمانا
آن یکی ظرفی از پنیر به دست	وان دگر ماست با کره نانا
آن یکی خوانچه پلو بر سر	افشره آب لیمو عمانا
موشکان جمله پیش می‌رفتند	تشان همچو بید لرزانا

ای دریغا رئیس موشانا	خاک بر سر کنان همی گفتند
همه با سیف های برانا	همه با نیزه ها و تیر و کمان
از خراسان و رشت و گیلانا	چونکه جمع آوری لشگر شد
یا که آماده باش جنگانا	یا برو پای تخت در خدمت
از صفاهان و یزد و کرمانا	گربه های براق شیر شکار
لشگر گربه از کهستانا	لشگر موشها ز راه کویر
رزم دادند چون دلیرانا	در بیابان فارس هر دو سپاه
گربه شد سرنگون ز زینانا	موشکی اسب گربه را پی کرد
که بگیرید پهلوانانا	الله الله فتاد در موشان
بهر فتح و ظفر فراوانا	موشکان طبل شادیانه زدند
لشگر از پیش و پس خروشانا	شاه موشان بشد به فیل سوار
غیرتش شد چو دیگ جوشانا	گربه چون دید شاه موشان را
که شدند به خاک یکسانا	موشکان را گرفت و زد به زمین

نمونه «تحامق یا کودن نمایی»

قدمی چند ای رفیقانا	بعد از آن گفت پیش فرمایید
از برای رضای رحمانا	روزه بودم به روزهای دگر

نمونه «خراب کردن نشانه ها»

ورد می خواند همچو ملانا	دست و رو را بشست و مسح کشید
ندرم موش را به دندانا	بارالها که توبه کردم من
من تصدق دهم دو من نانا	بهر این خون ناحق ای خلاق
رزقکم فی السماء حقانا	گربه چون موشکان بدید بخواند
رزقم امروز شد فراوانا	من گرسنه بسی به سر بردم
از برای رضای رحمانا	روزه بودم به روزهای دگر
روزیش می شود فراوانا	هرکه کار خدا کند به یقین
شد لباس همه سیاهانا	موشکان را از این مصیبت و غم
حال حرصش شده فراوانا	سالی یک دانه می گرفت از ما
چون شده تائب و مسلمانا	این زمان پنج پنج می گیرد

نمونه «ستایش اغراق آمیز و نامعقول»

بود چون اژدها به کرمانا	از قضای فلک یکی گربه
-------------------------	----------------------

شکمش طبل و سینه‌اش چو سپر
از غریوش به وقت غریدن
سر هر سفره چون نهادی پای
موش گفتا که من غلام توام
عرض کردند با هزار ادب
لایق خدمت تو پیشکشی
همه یکباره کردندش تعظیم
کای تو شاهنشهی به دورانا

نمونه «تهکم، نفرین و دشنام»

گربه در پیش من چو سگ باشد
مست بودم اگر گهی خوردم
می‌شنیدم هرآنچه می‌گفتی
که چه بنشسته‌اید ای موشان
گربه گفتا که شاه گه خورده
شاه گفتا به دار آویزند
گر شود روبه رو به میدان
گه فراوان خورند مستانا
آروادین قحبه مسلمانا
خاکتان بر سر ای جوانانا
من نیایم برون ز کرمانا
این سگ رو سیاه نادانا

۲-۴ بررسی شاخصهای طنز ساز موش و گربه شیخ بهایی

با مراجعه به کتاب کلیات اشعار و آثار فارسی شیخ بهایی و با تحلیل محتوای اشعار اثر موش و گربه، نمونه‌های زیر بر اساس شاخصهای طنز ساز ارائه می‌شود (شیخ بهایی و جواهری، ۱۳۵۲).

نمونه «تحقیر»

«حال که مرا از دست دادی این از احمقی توست»
«ای گربه نادان» «ای گربه؟ بسیار بی عقلی؟؟»
«ایشان به کمال حماقت و نهایت تعصب آراسته‌اند».
«ای دیوانه بی ادب (بهلول)! تو چه حق داری که بر امام زمان ادعاء زیادتى و تعدی نمایی؟!»

«ای موش بی هوش! تا کی از این حرفهای بی عقلانه گوئی و تأمل نمی‌کنی؟!»
«ای نابکار کذاب! این روایت درست و صحیح نیست».
«این گونه کسان که این قسم چیزی را کرامات دانسته، البته بی عقل و نادان و تابع دروغ

تحلیل شاخصهای طنز ساز حماسه های مضحک موش و گربه عبید زاکانی و شیخ بهایی

زن شده باشند.»

«ای موش! از تو مزخرفات بسیار شنیده ام، لکن در خاطر من نیست.»

«ای پادشاه! غلام هندی و زر خرید را که دوازده هزار زر بدهی و روانه هند نمائی، سفاهت از این بیشتر می شود؟!»

«ای مرد کم عقل نادان! ما چگونه می توانیم این کوه را برداریم.»

«این گونه کشف و کرامات به خرج دادن کمال حماقت و خریّت و نادانی خواهد بود»

نمونه «تشبیه به حیوانات»

«گربه شیر است در گرفتن موش لیک موش است در مصاف پلنگ»

«بترس از روزی که به روباهی برخوردی که با تو شیری کند.»

«از برای نادان دانش به کار بردن و بر کم فهمان عبارت پردازی کردن، عقد گوهر بر گردن خربستن است.»

«چون سگ چهارچشم گردیده»

«موش نفس اماره شماسست.»

«ای موش! آنان که لاف معرفت خدا می زنند. مثلشان مثل آن روباه است که حاجی شده بود.»

«آن روباه بی دم را با حماقت صوفی یکی دانسته اند.»

«گوش خر بفروش و گوش تازه خر کین سخنها در نیابد گوش خر»

«پس تأمل کن که چگونه خواستند به این نوع حرفهای مزخرف مردم را از راه بیرون برند و تابع این گونه خران نمایند.»

«بعضی از روی جهل و نادانی به عقل ناقص خود قیاس معنی باطل کرده اند و به ضلالت و گمراهی هوای نفس و شیطان و کمال خریّت گرفتارند.»

«مرتبّه مرتبه ایشان را فریب می دهند تا آنکه تماماً بدام می افتند چنانکه صیادان کبوتر می گیرند.»

«مردمان صاف و صادق و کم عقل مثل آن آهوان صحرائی یا مثل آن کبوتران آسمانی می مانند.»

نمونه «قلب اشیا، ناسازگاری الفاظ و موقعیت»

«هیچ مخلوقی عزیزتر و مکرم تر از آدم نیست؛ پس هرگاه قتل آدم مودی واجبست، تو کیستی؟ حیات و ممات تو چه چیز است؟»

«هر آن قصری که سقفش بر ثریاست چو نیکو بنگری ویرانه ماست»
 «از روی شوخی پوست گردکان را به نقره خام گرفته پیمانه شراب ساخته ام».
 «آنچه من امروز کردم از ره رحمت به موش در همه عالم برادر با برادر کی کند؟»
 «ای موش! طریق دوستی و مهربانی چنین نباشد که تو با من کرده‌ای»
 «دماغ سرشار سفره در راهست. این قدر صبر کن که مثال تمام شود بعد از آن معلوم تو خواهد شد که مهربانی این حقیر به آن شهریار چه مقدارست. زمانی مستمع باش!»
 «اگر شخصی یک مرتبه بجهد، بنده سی چهل چرخ می‌زنم»
 «گر نار جحیم است چو جنات نعیم است»
 «در دعوی ابطال چو فرعون زمانست در طور مناجات چو موسی کلیم است»
 «تا نمیرد یکی به ناکامی دیگری شادکام ننشیند»
 «ای قاضی! عیش را بر خود حرام کرده‌ام و بر آنچه واقع می‌شود در عین رضایم»
 «اگر اینکه کشیدم گربه است پس گوشت کجا است و اگر گوشت است پس گربه کجاست؟»
 «اگر قتل عام این شهرها که گفתי به مقتضای حکمت الهی بود پس شیخ را در آن چکار است و اگر به دعای شیخ بود به حکمت چکار دارد»
 «دغدغه مکن که مرا با تو کاری نیست»
 «ای مرد کم عقل نادان! ما چگونه می‌توانیم این کوه را برداریم»
 «ای گربه! من تو را دوست می‌دارم»
 «ای شهریار! بزرگان را حوصله از این زیاده می‌بایست باشد به یک خوش طبعی و شوخی از جای درآمدی!»
 «ای گربه! تو نیز با من خیانت در نظر داشتی، اکنون من تو را باعزاز و اکرام تمام به سر منزل خود می‌فرستم»
 «آنان که به کنج عافیت بنشستند دندان سگ و دهان و مردم بستند»
 «ای گربه! همیشه در صحبت بودن خوش نیست»
 «ما را نیست خدمتکاری تا سفره بیاورد!»
 «ای گربه! به دلیل، کل طویل احمق، صادق می‌آید حماقت تو که با این همه عداوت که با من کردی هنوز توقع مهربانی از من داری!»

تحلیل شاخصهای طنز ساز حماسه های مضحک موش و گربه عبید زاکانی و شیخ بهایی
«تو هم باید طلاق خام طمع می را بدهی و عروس غیر را برداشته با توکل و قناعت
متوجه وطن اندوه شوی».

«تو مرا به کنج عجز پیچیده بودی و می خواستی به ضرب چنگال پاره پاره نمائی و
خیانت نسبت به من در خاطر داشتی، اکنون جزای تو حسرت و ندامت است اما کشتن
از من نمی آید تا وقتی خود به جزای خود برسی».
«اگر در این وقت ملک الموت مرا قبض روح می کرد بهتر از این گفتگوی تو بود».

نمونه «تحامق یا کودن نمایی»

«ای شهریار عالی مقدار»

«ای بزرگوار به نمک دیرینه قسم که بسیار حرفها را به خاطر می رسد اما جرأت بیان آن
را ندارم».

«ای موش! من دوستی و مهربانی تو را دانستم».

«چون در جمع کردن سفره و صحن می باشد اندک طولی به هم رسد مانعی ندارد».
«بسبب ملاقات و مؤانست که میان ما و تو واقع شده آن چنان مهر شما در سینه من
جاگیر شده».

«ما را در جواب نخواهی گفت یا آنکه سفره خواهی آورد؟»

«البته آن سفره که به جهت اهل الله آوردی باکراه بوده، چنانچه آن را از راه رضا و
صدق و ارادت آورده بودی البته پسری می شد».

«اگرچه این سخن و گفتگو نسبت به شما کمال بی ادبیست اما چون می دانم که شهریار
به کمال مروت مردی آراسته است، بنابراین گستاخی نمودم، باقی اختیار داری!»
«بهلول گفت: کلوخی که بر سر تو زدم درد می کند؟ گفت: بلی! بهلول گفت: درد را بنما
تا ببینم!»

«ای شهریار چکنم؟ از خجالت و شرمندگی شما نمی توانم سر برآرم».

«ای عزیزان! شما می بینید که پای من شکسته است و الا اطاعت می داشتم».

«چگونه می شود که خداوند مهربان از برای یکی از شاگردان و مریدان شیخی چندین
هزار نفس را برای دعای او به قتل عام اذن داده و رضا شده باشد؟!»

«ای موش می خواهم مرا حلال و آزاد کنی؛ زیرا که اراده سفر خراسان دارم و می ترسم
که مبادا اجل در رسد و مرگ امان ندهد که بار دیگر به صحبت یکدیگر برسیم».

«در زمانی نزدیک ان‌شالله صحت خواهی یافت و موافقت ما و تو تازه خواهد شد و چند روز زندگی عاریه را با یکدیگر به طریق صحبت و موانست به سر خواهیم برد و تو خاطر جمع دار.»

«حالا قوت نمایید و کوه را بردارید و بر پشت من گذارید تا برویم و به دور اندازیم!»
«ای شهریار! از رأی و داشتن شما بعید است که چون من حقیری شما را باید نصیحت کنم.»

«موش گفت: آن وقت که تو قدم نامبارک خود را از این مقام ببری، نصر بر من درست می‌آید؟»

«نماندن تو در این مقام یاری تمام است؛ پس چون نصر به معنی این است که یاری کرد یکی مرا در زمان سابق، پس چون بروی معنی نصر بر من معلوم خواهد شد.»

نمونه «خراب کردن نشانه‌ها»

«موش گفت: مرا کی گمان بود که با خدام و فقیران و زیردستان این قدر لطف و شفقت خواهد بود.»

«واعظان کین جلوه در محراب و منبر می‌کنند چون به خلوت می‌روند آن کار دیگر می‌کنند»

«چه کرده‌ام؟ خواستم ببینم اعتقاد تو در حق من در چه مرتبه است و اگر نه به دوستی قدیم قسم که چند نفر را بازداشته‌ام در هر وقت که اطعمه پخته شود مرا خبر کنند.»
«موش گفت: این فال را به نیت مشوش برداشته‌ای، باید بنده خود نیت کنم تا چه برآید.»

«حقیقت آنکه دل من با تو صافست اما دل تو را صاف نمی‌بینم و اگر نه چه معنی دارد که مکرر حرف آزمایش می‌زنی آخرالامر محبت بنده بر تو ظاهر می‌شود.»

«ان‌شالله چون سفره به‌میان آید عقد اخوت را در حین نمک خوردن بایکدیگر تازه خواهیم کرد و برادری با هم به‌مرتبه کمال خواهیم نمود.»

«هو کردن و جنبیدنش از یاد خدا نیست، جوش سرش از چوبهی سرجوش حلیم است.»

«پس روباه با خود قرار حاجی شدن داده بمیان قبیله آمد و خود را حاجی نام نهاد و بی‌دمی و سیاه بختی را حاجی سبب ساخت و نزد آنان که عقل و شعوری داشتند.»

تحلیل شاخصهای طنز ساز حماسه های مضحک موش و گربه عبید زاکانی و شیخ بهایی
«هرکس که ه بنور عشق فروزان است، شروع در خوردن کند می داند که این (سرگین
الاغ) چه لذت دارد!»

«باری تا آن از سگ کمتران یک سبد سرگین را بخوردند و تعریف کردند شیخ با خود
می گفت که هر کس از این بچشد و دل خود را بد نکند، باطن او البته صاف گردد و
قوت گرسنگی و تشنگی به هم می رساند!»

«دشمن سر مبارک سلطان محمود که اگر سر مویی حیف و میل کرده چشم پوشی
نمایید، بفرمایم تا شماها را به عقوبت هر چه تمامتر هلاک کنند.»
«حال از کجا ممکن و معلوم شد مردی که یقین به مذهب او نشده که چه مذهب دارد،
چندین هزار نفس به سبب دعای او قتل عام گردد؟!»

«و دیگر اینکه هرگاه شیخ نزد خداوند عالمیان این قرب و منزلت داشته باشد که به
سبب دعای او قطع حیات و هلاک چندین هزار نفس شود، کی جایز و لایق حال او
باشد که چنین دعایی بکند.»

«دعای شیخ را در آن مطلب کاری نیست و او لاف دروغ زده.»
«ای موش! گویا تو نیز به نماز می روی از برای آنکه اقربا و قبیله تو را اهل نماز دانند و
به تو اعتبار کنند، یا آنکه صاحبخانه را از برای خیانت و تفضیل فریب دهی.»
«خوب کردی که مرا آگاه ساختی از مرتبه ایشان، پس سهل چیزی مانده که رتبه ایشان
را به فرعون برسانی زیرا ایشان هم دعوی خدایی کرده اند.»

«از تصوف همین چرخ زدن را دانسته ای یا دیگر چیزی هم می دانی؟»
«پس میان عالم و جاهل چه فرق و امتیاز است؟ گویا همه عالم دروغگو و خائند؟!»

نمونه «ستایش اغراق آمیز و نامعقول»

«ای شهریار»

«در این وقت که نظرم بر جمال مردانه شما افتاد.»
«موش سر بر آورد و با گربه گفت: ای مخدوم!»
«ای شهریار! اگر در این وقت این فقیر دور از خانمان را مرخص بسازی، سخاوت از
این بهتر چه باشد؟»

«گر بیان نمایی کمال مرحمت کرده باشی.»

«دیوانه عالم فنا مییم سرهنگ محله صفاییم»

«ماییم و به غیر ما کسی نیست از ما به خدای ره بسی نیست»

«ان شاء الله تعالی وجود شما را سلامت دارد که از این وجه ما را حیات تازه بخشیدی،
حقا که نفس و دم پیر کامل، کم از دم عیسی نیست!»
«همیشه کش بیچاره گفت: ای پادشاه سباع و ای پهلوان عالم!»
«بهلول گفت: ای امام مسلمانان!»
«حکایت غریب است و قاضی عجب مرد با انصاف است!»
«ای موش ای جان من. ای عمر و زندگانی من. و ای برازنده کام و جان و دل من!»
«پس مریدان هر یک به تقلید یکدیگر تعریف می کردند، یکی می گفت که بوی مشک
بمشام من می رسد! دیگری می گفت: اگر عنبر به این خوشبوئی بود البته به صد برابر به
طلا نمی دادند! دیگری می گفت هرگز شکر را باین چاشنی ندیده ام!»

نمونه «تهکم، نفرین و دشنام»

«گر به گفت: ای حرامزاده نابکار!»
«گر به گفت: ای بیخبر نادان!»
«ای دیوانه بی ادب (بهلول)! تو چه حق داری که بر امام زمان ادعاء زیادتى و تعدی
نمایی؟!»
«ای موش بی هوش! تا کی از این حرفهای بی عقلانه گویی و تأمل نمی کنی؟!»
«ای نابکار کذاب! این روایت درست و صحیح نیست.»

۵. تفسیر نتایج تحلیل محتوایی طنز آثار موش و گربه

در این بخش، تفسیر نتایج تحلیل محتوایی آثار موش و گربه عبید زاکانی و شیخ بهایی
با هدف مقایسه تطبیقی این دو اثر ارائه شده است. برای این منظور از روشهای
تصمیم گیری چند معیاره استفاده شده که هدف از آن انتخاب بهترین گزینه با لحاظ
وزن دهی به معیارهای تصمیم گیری است. بر این اساس، عوامل زیر در تصمیم گیری
مد نظر قرار گرفته است:

۱. به منظور مقایسه این دو اثر، شاخصهای محتوایی طنز به عنوان معیارهای
تصمیم گیری و دو اثر «موش و گربه عبید زاکانی» و «موش و گربه شیخ بهایی» به
عنوان گزینه های تصمیم گیری در نظر گرفته می شود.
۲. با توجه به اینکه برای انتخاب هر اثر بر اساس شاخصهای محتوایی طنز لازم
است مجموعه ای از اطلاعات در زمینه تعداد شاخصهای طنز در هر اثر در دسترس

تحلیل شاخصهای طنز ساز حماسه‌های مضحک موش و گربه عبید زاکانی و شیخ بهایی
تصمیم‌گیرنده قرار گیرد، تعداد شاخصهای محتوایی طنز در آنها تعیین شده و به عنوان
ماتریس تصمیم‌گیری مورد استفاده قرار گرفته است.

۳. از آنجا که ممکن است تأثیر یک معیار نسبت به دیگر معیارهای تصمیم‌گیری به
هر دلیلی (مانند تأثیر بر ادبیات نوجوان) بیشتر یا کمتر باشد، لازم است به هر یک از
معیارهای تصمیم‌گیری وزنی اختصاص یابد که این امر به کمک روش آنتروپی^{۱۲} انجام
شده است.

۴. روش مجموع ساده وزنی^{۱۳}، ساده‌ترین روش تصمیم‌گیری چند معیاره است که
هدانگ و یون در سال ۱۹۸۱ ارائه کرده‌اند. این روش به دلیل آسان بودنش رایج‌ترین
روش در بین روشهای تصمیم‌گیری چند معیاره است و در آن از یک تابع افزایش خطی
برای نمایش ترجیحات تصمیم‌گیرندگان استفاده می‌شود.
گامهای استفاده از روش مجموع ساده وزنی عبارت است از:

۱. تشکیل ماتریس تصمیم: شامل جدولی است که در ستونهای آن معیارها و در
سطرهای آن گزینه‌ها قرار می‌گیرد و هر سلول این ماتریس ارزیابی هر گزینه نسبت به
هر معیار است.

۲. بی‌مقیاس کردن ماتریس تصمیم: برای بی‌مقیاس کردن ماتریس تصمیم در حالتی
که معیار مثبت باشد، تمامی اعداد آن ستون بر بزرگترین عدد آن ستون تقسیم می‌شود و
در حالتی که معیار منفی باشد، تمامی اعداد آن ستون بر کوچکترین عدد آن ستون
تقسیم می‌شود.

۳. تشکیل ماتریس وزن دار: در این گام با توجه به وزنهای محاسبه شده از روش
آنتروپی، ماتریس وزن دار به دست می‌آید.

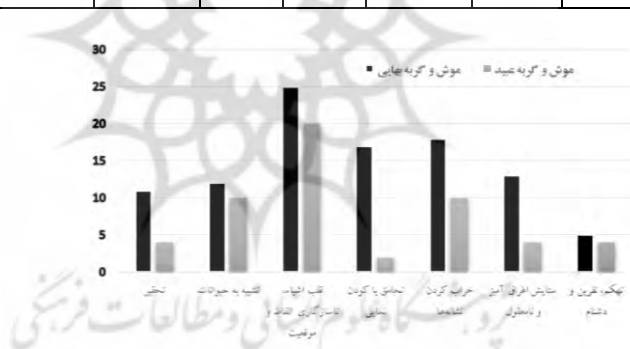
۴. در نهایت با جمع سطری ماتریس وزن‌ها، امتیاز هر گزینه محاسبه شده و گزینه
برتر انتخاب می‌شود.

نمودار (۱)، تعداد به کارگیری شاخصهای طنز در آثار موش و گربه عبید و بهایی را
نشان داده است. بر اساس این تعداد، شاخص‌های محتوایی طنز تعریف شده و در هر
یک از این دو اثر در جدول (۴) شناسایی و امتیازدهی شده است؛ برای مثال در داستان
موش و گربه شیخ بهایی مطابق با روش آنتروپی برای شاخصهای تحقیر، تشبیه به
حيوانات، قلب اشیا، ناسازگاری الفاظ و موقعیت، تحامق یا کودن نمایی، خراب کردن
نشانه‌ها، ستایش اغراق آمیز و تهکم به ترتیب وزنهای ۰.۱۱، ۰.۱۲، ۰.۲۵، ۰.۱۷، ۰.۱۸،

۰.۱۳ و ۰.۰۵ به دست آمده است. در نهایت مطابق با نتایج آنتروپی و روش مجموع ساده وزنی، موش و گربه شیخ بهایی امتیاز بیشتری را نسبت به موش و گربه عبید زاکانی کسب کرده است.

جدول ۴- امتیاز معیارهای طنز ساز آثار موش و گربه به کمک روش مجموع ساده وزنی

گربه	تخمیر	تشبیه به حیوانات	قلب اشیاء، ناسازگاری الفاظ و موقعیت	تحامق یا کودن نمایی	خراب کردن نشانه‌ها	سبایش اغراق آمیز و نامعقول	تخمیم، تفرین و دشنام	امتیاز نهایی
گربه بهایی و موش	۰.۱۱	۰.۱۲	۰.۲۵	۰.۱۷	۰.۱۸	۰.۱۳	۰.۰۵	۰.۱۵
گربه عبید و موش	۰.۰۷	۰.۱۹	۰.۳۷	۰.۰۴	۰.۱۹	۰.۰۷	۰.۰۷	۰.۰۶

نمودار ۱- تعداد معیارهای طنز ساز مشخص شده آثار موش و گربه عبید زاکانی و شیخ بهایی

نتایج تحلیل نشان می‌دهد که سه شاخص اصلی طنز ساز در اثر موش و گربه شیخ بهایی به ترتیب شامل (۱) قلب اشیاء، ناسازگاری الفاظ و موقعیت (با سهم ۲۵ درصد)، (۲) خراب کردن نشانه‌ها (با سهم ۱۸ درصد) و (۳) تحامق و کودن نمایی (با سهم ۱۷ درصد) است و در مجموع ۶۰ درصد عوامل اصلی طنز ساز را از آن خود کرده‌است. این رتبه برای اثر موش و گربه عبید زاکانی به ترتیب (۱) قلب اشیاء، ناسازگاری الفاظ و موقعیت (با سهم ۳۷ درصد)، (۲) تشبیه به حیوانات (با سهم ۱۹ درصد)، و (۳) خراب کردن نشانه‌ها (با سهم ۱۹ درصد) با مجموع سهم ۷۵ درصد نتیجه شده است. لازم به ذکر است که در

تحلیل شاخصهای طنز ساز حماسه‌های مضحک موش و گربه عبید زاکانی و شیخ بهایی
چنین تحلیلی باید ارتباط منطقی بین مصداقهای ذکر شده با شاخصهای فرعی طنز ساز
بدرستی کنترل شود؛ چه اینکه در صورت عدم انتخاب صحیح مصداقها، نتیجه‌گیری نیز
دستخوش تغییر قرار خواهد گرفت.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

حماسه مضحک بر بستر گفتمان انتقادی و شامل پیوند خلاقانه بین فرم حماسی و
درونی‌مایه طنز آمیز، جاذبه بسیاری برای مخاطب نوجوان دارد. این جاذبه با تأکید بر بیان
رفتار و کنش‌های معمولی با لحنی فاخر است و این ناهمسازی میان موضوع و سبک،
هیجان مورد نیاز طبقه نوجوان را تقویت می‌کند که از مهمترین انگیزه‌های خواندن آثار
ادبی است. بر این اساس، ظرفیتهای طنز حماسه‌های مضحک در ادبیات نوجوان در این
مقاله مورد بررسی و تحلیل قرار گرفت. دستیابی به این هدف به کمک مشخص کردن
هفت شاخص کلیدی شناسایی شده حاصل از ناسازگاری گفتمانی و معنایی در طنز
نوجوان، صورت پذیرفت. این شاخصها با بررسی نظریه پردازان مطرح زبان‌شناختی طنز
از جمله راسکین، گرما، فونازی و لیو و نیز تحلیل نظریه‌های اصلی غیرزبان‌شناختی طنز
شامل برتری، ناهماهنگی، رهایی، الوهیت و بازی به دست آمد. البته بر این موضوع نیز
تأکید شد که در استفاده از نظریه‌های طنز بر مبنای داده‌های فارسی باید دقت نظر
داشت.

در ادامه و به منظور نشان دادن کاربرد این شاخصهای شناسایی شده، تقابل نمادین
میان موش و گربه در مشهورترین آثار فارسی نگارش یافته توسط عبید زاکانی و شیخ
بهایی مورد ارزیابی تطبیقی و تحلیل محتوایی قرار گرفت. برای این منظور از روش
مجموع ساده وزنی به عنوان یکی از مهمترین روشهای تصمیم‌گیری چند معیاره استفاده
شد. هر یک از این آثار ادبی به عنوان گزینه‌های تصمیم‌گیری و شاخصهای هفتگانه
به عنوان ماتریس تصمیم لحاظ شد. هم‌چنین وزن‌دهی به معیارهای تصمیم‌گیری به کمک
روش آنترپوی انجام گرفت. این تحلیل، امکان مقایسه تفاوتها و شباهتهای ادیبان نامدار
در پرداختن به یک ژانر (یعنی ظرفیتهای طنز ساز موش و گربه برای مخاطب نوجوان) را
نتیجه داد. البته تأکید شد که مؤلفه‌های هفتگانه طنز ساز حاصل شده از حماسه‌های
مضحک تنها مخصوص نوجوانان نیست و با مؤلفه‌های بزرگسالان نیز سازگاری دارد؛
در عین حال بهره‌گیری از این مؤلفه‌ها برای مخاطب نوجوان با در نظر آوردن دلایل

اصلی خواندن کتابهای مورد علاقه نوجوانان و شاخصهای رشد این طبقه از مخاطبان مورد تأکید است.

مهمترین نتایج و دستاوردهای مقاله پیش‌رو را می‌توان به قرار زیر جمع‌بندی کرد:
 ۱. بر اساس داده‌ها، موش و گربه شیخ بهایی امتیاز بیشتری را از دید شاخصهای طنز نوجوان از جمله قلب اشیا، ناسازگاری الفاظ و موقعیت، خراب کردن نشانه‌ها، تحقیر، تشبیه به حیوانات، ستایش اغراق‌آمیز، تحامق و تهکم کسب می‌کند؛ به عبارت دیگر تعداد بیشتری از کاربردهای شاخصهای طنز ساز را می‌توان در اثر شیخ بهایی در مقایسه با اثر عبید زاکانی مشاهده کرد.

۲. سه شاخص اصلی طنز ساز در اثر موش و گربه شیخ بهایی به ترتیب شامل (۱) قلب اشیا، ناسازگاری الفاظ و موقعیت (با سهم ۲۵ درصد)، (۲) خراب کردن نشانه‌ها (با سهم ۱۸ درصد) و (۳) تحامق و کودن نمایی (با سهم ۱۷ درصد) است و در مجموع ۶۰ درصد عوامل اصلی طنز ساز را از آن خود کرده‌است.

۳. سه شاخص اصلی طنز ساز در اثر موش و گربه عبید زاکانی به ترتیب (۱) قلب اشیا، ناسازگاری الفاظ و موقعیت (با سهم ۳۷ درصد)، (۲) تشبیه به حیوانات (با سهم ۱۹ درصد)، و (۳) خراب کردن نشانه‌ها (با سهم ۱۹ درصد) است و در مجموع ۷۵ درصد عوامل اصلی طنز ساز را از آن خود کرده‌است.

۴. قلب اشیا، ناسازگاری الفاظ و موقعیت و خراب کردن نشانه‌ها به عنوان عنصر اصلی ناسازگاری در حماسه‌های مضحک موش و گربه عبید زاکانی و شیخ بهایی به‌دست آمده است؛ موضوعی که با ناسازگاری طبقه نوجوان از دید شاخصهای رشد و بر اساس نظریه تجربه و معصومیت یا معصومیت نظامدار همخوان است. بنابراین ظرفیتهای بسیار خوبی در این زمینه برای ترغیب و جذب خواننده نوجوان به‌منظور خوانش این آثار یا بازنویسی‌های مرتبط با آنها وجود دارد.

پی‌نوشت

1. Parody	8. Incongruity
2. Mock heroic	9. Relief
3. Cognitive development	10. Divinity
4. Social development	11. Game
5. Moral development	12. Entropy
6. Psychosexual development	13. Simple Additive Weighting (SAW)
7. Superiority	

فهرست منابع

- احدی، حسن و بنی جمالی، شکوه السادات؛ (۱۳۸۷) *روانشناسی رشد (مفاهیم بنیادی در روانشناسی کودک)*؛ تهران: انتشارات جیحون.
- انصاری، پریا؛ فرزند، عبدالحسین؛ (۱۳۹۷) «ارائه شاخص‌های مطلوب بازنویسی و داستان‌گزینی آثار حماسی در ادبیات کودک و نوجوان با تأکید بر شاهنامه فردوسی»؛ *پژوهشنامه ادب حماسی (فرهنگ و ادب سابق)*، ش ۱۴ (۲)، ص ۱۳-۵۰.
- انوشه، حسن؛ (۱۳۸۱) *فرهنگنامه ادبی فارسی*؛ تهران: سازمان چاپ و انتشارات.
- ایبد، طاهره؛ (۱۳۹۵) *داستانهای پیه‌چیه*؛ تهران: امیرکبیر.
- تجبر، نیما؛ (۱۳۹۰) *نظریه‌ی طنز: بر بنیاد متون برجسته طنز فارسی*؛ تهران: نشر مهریستا.
- حرّی، ابوالفضل؛ (۱۳۹۷) «کاربست نظریه معنایی انگاره- بنیاد در طنزهای اقلیمی رساله دلگشا»؛ *جستارهای زبانی*، ش ۹ (۲)؛ ص ۸۷-۶۳.
- حقیقی، فرزاد؛ (۱۳۹۹) «موش و گربه منسوب به عبید زاکانی و روایت‌های گوناگون آن»، *فرهنگ و ادبیات عامه*، ش ۸ (۳۵)، ص ۱۸۹-۲۱۹.
- خسرونژاد، مرتضی؛ (۱۳۸۹) *معصومیت و تجربه (درآمدی بر فلسفه ادبیات)*؛ چ سوم، تهران: مرکز.
- خشوعی، مهدیه السادات؛ (۱۳۸۶) *روانشناسی شوخی*؛ اصفهان: نشر کنکاش.
- درپر، مریم؛ (۱۳۹۱) «سبک‌شناسی انتقادی رویکردی نوین در بررسی سبک بر اساس تحلیل گفتمان انتقادی»؛ *نقد ادبی*؛ ش ۵ (۱۷)؛ ص ۶۱-۳۷.
- درّی، زهرا؛ (۱۳۹۰) «برگی از کارنامه موشان و گریگان در ادب فارسی»؛ *فصلنامه تحقیقات تمثیلی در زبان و ادب فارسی*؛ ش ۳ (۹)، ص ۱۰۹-۱۳۲.
- دشتی، نسرين؛ (۱۳۹۷) «طنزآفرینی در داستان کودک (تحلیل آموزشی آفرینش طنز در داستان کودک)»؛ دومین همایش بین‌المللی زبان و ادبیات فارسی، همدان.
- شریفی، شهلا؛ کرامتی یزدی، سریرا؛ (۱۳۸۹) «معرفی نظریه انگاره معنایی طنز و بررسی ایرادات آن بر مبنای داده‌های زبان فارسی»؛ *جستارهای زبانی*، ش ۱ (۲)؛ ص ۸۹-۱۰۹.
- شمس، محمدرضا؛ (۱۳۹۳) *پهلوان پنبه*؛ چ شانزدهم، تهران: نشر افق.
- شمس، محمدرضا؛ (۱۳۸۷) *تنبل پهلوان*؛ تهران: کانون پرورشی و فکری کودکان و نوجوانان.
- شیخ بهایی، محمد بن حسین؛ جواهری، غلام حسین؛ (۱۳۵۲) *کلیات اشعار و آثار فارسی شیخ بهاء‌الدین محمد عاملی مشهور به شیخ بهائی* (ج ۱-۱)؛ تهران: کتابفروشی محمودی.
- عبید زاکانی، عبیدالله؛ (بی‌تا) *کلیات عبید زاکانی* (ج ۱-۱)؛ تهران: پیک فرهنگ.
- عرب نژاد، زینب؛ نصرافهانی، محمد رضا؛ شریفی، غلامحسین؛ محمدی فشارکی، محسن؛ (۱۳۹۷) «بررسی تطبیقی دو حماسه مضحک موش و گربه و تجاوز به طره گیسو»؛ *ادبیات*

- تطبیقی (ادب و زبان نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی کرمان)، ش ۱۰ (۱۹)، ص ۱۳۵-۱۵۶.
- عسگری، مهرناز؛ فاضلی، مهرداد؛ صلاحی مقدم، سهیلا؛ (۱۳۹۸) «تحلیل انتقادی گفتمان دو اثر طنزآمیز «دیوان خروس لاری» از ابوالقاسم حالت و «مجموعه آثار محمد علی افراشته» بر اساس الگوی ون لیوون»؛ *پژوهشهای ادبی*؛ ش ۱۶ (۶۴)؛ صص ۵۷-۸۸.
- فرکلاف، نورمن؛ (۱۳۷۹) *تحلیل انتقادی گفتمان*؛ ترجمه فاطمه شایسته پیران و همکاران، تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها.
- قاسم زاده، محمد؛ (۱۳۷۲) «حماسه مضحک»؛ *نشریه کلمه*، دوره هفتم و هشتم، صص ۸۰-۸۳.
- قدیرمحسنی، عباس؛ (۱۳۹۷) *یک بچه نخستین باهوش نه!*، خیلی خیلی باهوش؛ تهران: خط خطی.
- کاشفی خوانساری، سیدعلی؛ (۱۳۹۶) *ادبیات نوجوان در آستانه تحولی دیگر؛ نقد کتاب کودک و نوجوان*، ش (پیاپی ۱۴)، صص ۳-۷.
- کریچلی، سیمون؛ (۱۳۸۴) *در باب طنز*؛ ترجمه سهیل سُمی، تهران: نشر ققنوس.
- متقی، حسین؛ (۱۳۸۹) «موش و گربه‌ها به روایت دست نویس های کهن»؛ کتاب طنز «۵»، گردآوری سید عبدالجواد موسوی، تهران: سوره مهر، ص ۷۴.
- محمدی، علی؛ تسلیم جهرمی، فاطمه؛ (۱۳۹۳) «بررسی و تحلیل حماسه‌های «مضحک» و گونه‌های آن در زبان فارسی»؛ *جستارهای نوین ادبی*، ش ۴۷ (۳)، صص ۸۷-۱۲۲.
- موسویان، انسیه؛ (۱۳۹۳) «حساسیت طنز برای نوجوان»؛ *کتاب ماه کودک و نوجوان*، ش (۸) پیاپی (۲۰۰)، صص ۶۹-۷۳.
- نصر اصفهانی، محمدرضا؛ پورعماد، سارا؛ (۱۳۹۷) «بررسی و تحلیل ژانر حماسه مضحک در ادبیات کودک و نوجوان با تکیه بر آثار منتخب»؛ *مجموعه مقالات نخستین همایش ملی تحقیقات ادبی*، دانشگاه علامه طباطبائی، صص ۱-۲۲.
- نعمتی، یاسمین؛ ستاری، رضا؛ (۱۳۹۷) «تحلیل طنزپردازی در سه حماسه مضحک منظوم از منظر ناسازگاری‌ها»؛ *تاریخ ادبیات (پژوهشنامه علوم انسانی)*، ش ۱۱ (۲)، صص ۷۷-۱۰۰.
- Norgaard, N, Busse, B, Montoro, R. (2010). *Key Terms in Stylistics*. London and New York: Continuum.
- Wilkinson, Katherine, Andries, Valentina, Howarth, Danielle, Bonsall, Jane, Sabeti, Shari, McGeown, Sarah. (2020). "Reading During Adolescence: Why Adolescents Choose (or Do Not Choose) Books". *Journal of Adolescent & Adult Literacy*. 64(2), 157-166. <https://doi.org/10.1002/jaal.1065>